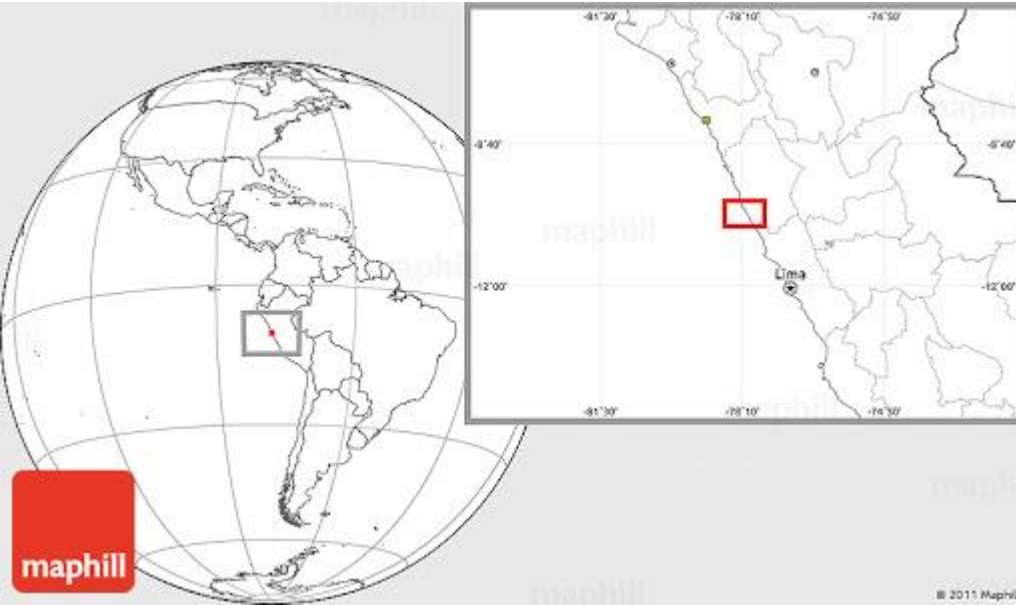

Amerika Kıtasının 5500 Yıl Önce Kurulan İlk Şehri : Huaricanga

Sadece Amerika'nın değil, dünyanın da ilk şehirlerinden biri kabul edilen bu güzide yerleşkeyi inceleyelim.

huaricanga hem amerika'nın tamamının, hem de özellikle andların, ilk şehridir, mö 3500 civarında kurulmuştur. bölgede daha önce küçük yerleşimler kurulmuş olsa da, ilk şehir diyebileceğimiz şehir huaricanga'ydı.

Günümüzde Peru içinde kalıyor.

bu şehrin sakinleri de, mö 1800 yıllarında çöküşe geçecek norte chico insanlarıydı (norte chico uygarlığı ya da caral-supe uygarlığı denir). bölgede bulunan yuvarlak çukur

meydanlar, norte chico insanların bir tür dini anlayışa sahip olduğuna işaret eder. ama norte chico, netliğini, 3200'lerden itibaren kazanmaya başlar. uzun zamanlar boyunca andlar'ın en eski kompleks uygarlığının chavin kültürü olduğu düşünülmüş, fakat norte chico'nun keşfiyle güney amerika uygarlığı çok daha eskilere dayanmıştır.

norte chico'nun bilinen en önemli iki şehri caral ve aspero'dur. bulunmuş büyük taş ambarlar, norte chico uygarlığının bir tür sosyal sınıfa sahip olduğuna işaret eder. muhtemelen materyaller bu ambarlarda toplanıyor, gerek olduğu şekilde dağıtımı yapılıyordu. ayrıca, kimilerine göre, ilk güney amerika uygarlıkları, dünyanın diğer ilk uygarlıkları gibi tarıma değil, deniz mahsüllerine dayanıyordu.

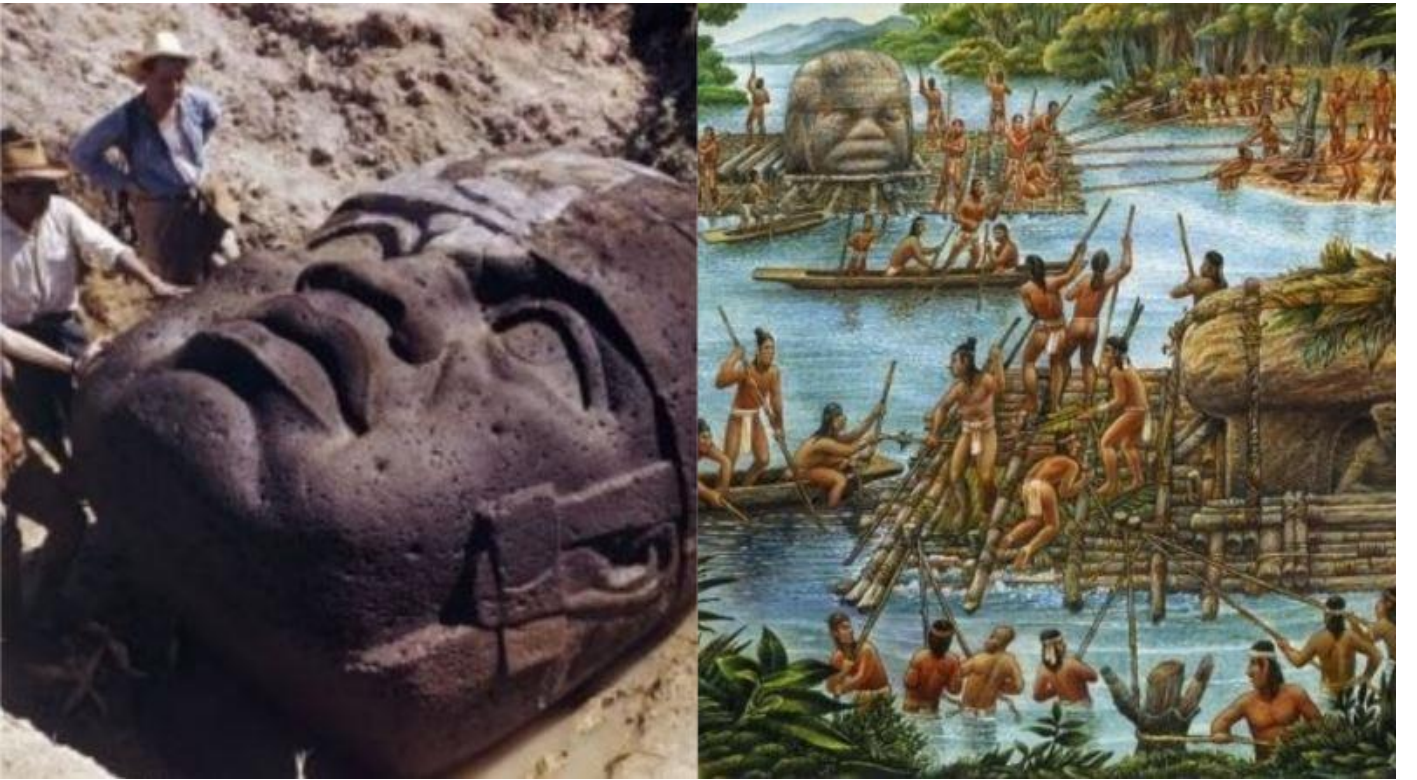

Norte Chico uygarlığının Caral şehrindeki mimari, Huaricanga'dan izler taşıyor.

genelde, sonraki uygarlıklarda iki elinde bir asa tutarak resmedilen asa tanrısı (staff god)'nın ilk izlerine de norte chico uygarlığında rastlanır ve mö 2250 yıllarına tarihlenir. bu buluntu, sadece asa tanrısı'nın ilk izi değildir, tüm amerika'nın ilk tanrı izidir. andlar'da, norte chico uygarlığını izleyen ilk büyük uygarlık, mö 900'lerde kurulan chavin kültürü olur.

Amerika Kıtasında, Maya ve Azteklerden de Önce Hüküm Süren Uygarlık: Olmekler

Amerika'nın ilk organize topluluklarından biri diyebileceğimiz Olmekler'e (MÖ 1200-MÖ 500) dair bilmeniz gereken faydalı bilgiler.

olmekler amerika'nın ilk büyük uygarlığıdır, sümerler'idir. mö 1500 yılı civarında mezoamerika'da kurulmuştur. mezoamerika = amerika'nın ortası ('meso'), yani güney'le kuzey arasındaki bölge. mezopotamya gibi. hep ortalarda kuruluyor zaten böyle şeyler! tabii, amerika'da daha önce yaşamış topluluklar vardı, ama bunlar olmekler kadar büyük topluluklar değildi. .

efenim olmekler varlığını mö 400'e kadar sürdürmüştür, sonrasında da ünlü [mayalar](#) ve [aztekler](#) gelir, oraya kadar geleceğim. olmek'in kalıntıları da başlarda mayalara ait sanılsa da sonrasında farklı bir kültür olarak ele alınmıştır.

olmek'in etimolojisi, oynamalık toplar ve oynamalık komplolar

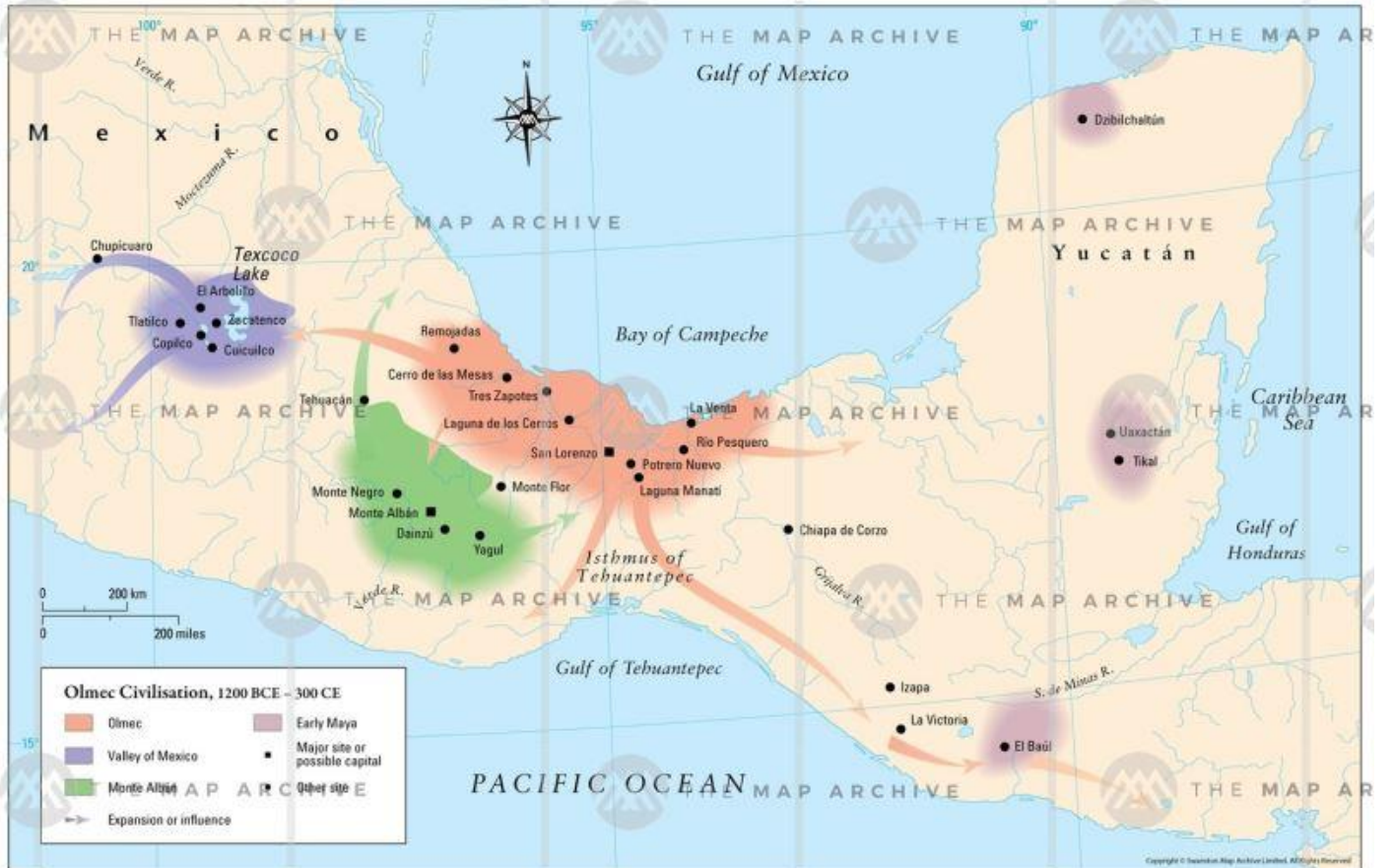
olmek kelimesini ortaya atanlar azteklerdir. aztekler, kendi zamanında bu topraklarda yaşayanlara "kauçuk insanlar" manasında böyle seslenirlerdi. buradaki insanlar, kauçuk

ağaçlarında kauçuk yetiştirip, azteklere tedarikini yapıyorlardı ki 'tlachtli' dedikleri geleneksel/dini top oyunlarında kullansınlar. bu açıdan, olmeklerin bölgesine de aynı şekilde olman denirdi, yani "kauçuk ülkesi".

olmeklerin kendileri ise, kendilerine xi ('si' diye okunur) derdi. bu kauçuklu top oyununu mayalar da pokatok adı altında oynardı. taa olmeklere dayandığı bellidir. bildiğimiz böyle seyirciler olurdu, büyük bir saha olurdu, top olurdu, hatta bahisler bile olurdu. muhtemelen kavgalar bile olmuştur. top da epey ağır bir toptu, yaklaşık 3 kilo civarı. yüksekte taştan bir çember bulunur, takım da topu bu çemberden geçirmeye çalışırdı. ama farklı olarak, yenilen takımın kaptanının kafası kesilir ve tanrıya sunulurdu. bir de ayakla ya da elle oynanmaz, topa kalçayla vurulurdu. tam doğasını bilmiyoruz ama voleybola benziyor biraz, takımlar karşı karşıya durur ve pek içe içe geçmeden oynarlar.

olmek uygarlığı, eğlenceli komplo teorilerine de konu olmuştur. çünkü tıpkı mısırlılar gibi, piramitler inşa etmişlerdi (la venta'da iki adet bulunmuştur). yine tıpkı mısırlılar gibi, hayvan-insan karışımı figürleri barındıran heykellere sahiptiler. doğal olarak bu, uzaylılar gibi bizim pek itimat etmeyeceğimiz çeşitli teorilere gebe olmuştur.

takvimleri var bir de bunların, biraz kompleks, long count deniyor. takvimlerinin başlangıcı, bizim takvimimizle mö 3114'ün 13 ağustos'una denk gelir. mezoamerika'nın ilk yazı sistemi de olmeklere aittir (bunun en büyük kanıtı san andres'te bulunan silindirdir). bu yazı sistemi, mısırlılarda olduğu gibi hiyerogliflere dayanıyordu. olmeklere ait, anlamlı en az 182 sembol keşfedilmiştir.

Harita üzerinde Olmek uygarlığı.

la venta ve san lorenzo

başkentleri, meksika körfezi'nin yakınlarındaki [la venta](#)'ydı. ama la venta en eski şehirleri değildir, daha eskiye dayanan şehirler vardır, bunlardan biri 1500-1200 yılları arasına tarihlenen [san lorenzo](#)'dur ki bu şehir o 300 yıllık dönem boyunca mezoamerika'nın açık ara farkla en büyük şehriydi. la venta ankaraya san lorenzo istanbul'dur, bern'se zürih'tir, bern resmi olarak başkent değil ama la venta öyle mi ki sanki? aslında, bizim meselemiz bern'den daha karışık, san lorenzo üç ayrı arkeolojik bölgenin kolektif adıdır: [loma del zapote](#), [san lorenzo tenochtitlan](#) ve [potrero nuevo](#).

san lorenzo 1500-1200'e tarihleniyor dedik, la venta da 1200-400'e dayanır. neden san lorenzo'dan la venta'ya bir geçişin gerçekleştiği bilinmemektedir. eski bir teoriye göre, buna bir isyan ya da herhangi bir çatışma sebep olmuş olabilir. çünkü, 1200 civarlarında san lorenzo'da kasıtlıca yıkılıp yakılmış, hatta sonrasında da gömülmüş heykeller bulunmuştur. bazıları bu yıkımın isyanla alakalı olmadığını, bir ritüelle ilişkili olabileceğini öne sürmüştür. olan şey, nehrin yönünü değiştirmesi ve böylece şehirde tarımsal düzenin bozulması olsa gerek.

aslında, san lorenzo döneminde de la venta'da bir nüfus vardı, fakat burası bir yerleşim yerinden ziyade küçük nüfuslu bir dini merkezdi, sonralarda değişim kazanmış ve ilgi görmüştür. bu şehirleri, günümüz şehirleri gibi de düşünmemek gerek. bunlar, daha çok, muhtemelen bir dinselikle ilişkili olan aristokratik kesimin yönettiği dini merkezlerdi. yani bir tür dini toplanma, ritüel merkeziydiler. çevre yerleşim yerlerinde yaşayan kimseler, ritüel dönemlerinde buraya gelirlerdi. mesela, her iki şehirde de, muhtemelen dini ritüeller için kullanılan, birçok yapay höyük bulunmuştur. san lorenzo biraz daha merkez bir yer olduğu için, erken dönem la venta ile karşılaştırıldığında nüfusu daha fazlaydı. şehrin kendisinin nüfusu muhtemelen bin civarıydı ve yöneticiler ile işçilerden oluşuyordu. çevre köylerde ise toplamda bunun on katı bir nüfus olduğu tahmin edilir.

tarım ve olmak'lerin keşfi

ne diyor [horatius](#):

"*beatus ille qui procul negotiis,
ut prisca gens mortalium,
paterna rura bobus exercet suis,
solutus omni faenore.*"

çevirelim:

"*ne mutlu ki işlerden uzak olana,
tıpkı eski insanlar gibi,
atalarının tarlasını kendi öküzüyle sürene,
hiçbir para derdi olmadan.*"

olmek olmak güzeldir. lakin, ne kazandırırsa kazandırсын, zor elde edileni terk etmeyi biz insanlar beceremiyoruz. tarım nihayetinde kendisine ihanet ediyor. olmakleri yükselten şey de bu tarımdır. her yerleşik hayata geçmiş toplum gibi, tarım da onlar için çok önemliydi. bunu, tapındıkları tanrılardan biri olan [yağmur tanrısı](#)'ndan ve [mısır tanrısı](#)'ndan görebiliriz. amerika'ya özgü besinler olan mısır, patates, kabak ve fasulye yetiştirmişlerdir. kakao ve tuz ürettikleri de düşünülür. arada domuz, geyik yedikleri görülse de av peşinde koştukları pek görülmez. yerleştikleri kıyı da, tarım için son derece verimli bir bölgeydi. özellikle san lorenzo tarım için son derece verimliydi. bolluk, yüksek yerlerde yağmur sayesinde, alçak yerlerde de nehir sayesinde gerçekleşiyordu. la venta ise deniz ürünleri için daha uygundu. genel olarak olmak kalbi, yani olmaklerin çekirdek bölgesi, sıcak, nemli ve tropik bir bölgeydi. bol su bulunurdu ve bitkiler capcanlıydı.

toprağı daha da verimlileştirmek için, tüm ağaçları ve bitkileri kesip bunları yakarlardı. yakılan ağaçlarla bitkilerin alana yaydığı besin maddeleri, toprağı besler ve verimleştirirdi. bu ortam tabii olmak kalıntılarının nem yüzünden zarar görmesine sebep olmuştur. coğrafik yapının zararları burada bitmez. olmaklerin geç keşfedilmesinin nedenlerinden biri de buraya dayanır, kimse bataklık olan o bölgelere inip araştırma yapma zahmetine girmemiştir. 1930'larda olmaklere büyük bir tutku duyan matthew stirling, bir farklılık sergileyip gözünü karaya bulamış, la venta'yı kazma işine girişmiş ve ortaya çıkardığı buluntular olmaklerin muhtemelen varlığını muhtemellikten kesinliğe çekmiştir. ama yeni bir problem ortaya çıkmaktan çekinmemiştir: o dönemlerdeki teknolojinin yetersizliği, arkeolojik tarihlendirmeyi de çıkmaza sokuyordu. mayalar mı önce geliyordu olmakler mi? tartışmalar tarih boyunca sürmüştür, kesin sonucu veren ise radyokarbon testleri olmuştur: olmakler!

Olmeklerden geriye kalan bazı tarihi buluntular.

tanrılar ve kozmogoni

hazır adları geçmişken, tanrılardan da bahsedelim. (a) **yağmur tanrısı** aslında (b) **jaguaradam tanrısı**yla (öyle diyorlar ne yapayım?) eşleştirilir, ama bu iki tanrı birbirinden farklı tanrılar da olabilir.

(c) mısır tanrısı, bildiğimiz yediğimiz mısırın tanrısıdır. mısır bize sonradan gelmiştir, amerika'ya ait bir sebzedir. mezopotamyalılar için nasıl buğday bereketin sembolüyse, olmekler için de mısır öyleydi. bu yüzden mısır tanrısı, yarılmış kafasından filizlenen bitkilerle sembolize edilir. bu ikiliyle birlikte, olmeklerin bilinen toplam 8 tanrısı vardır. dördüncüsü, (d) **şerit gözlü tanrı**'dır, aynı şekilde bu da mısır tanrısı'nın tezahürlerinden biri olarak yorumlanabilir. bir başkası da (e) **tüylü yılan**'dır.

geri kalan üçü de şöyle: (f) **ejder olmek**, (g) **yaratık kuş** ve (h) **yaratık balık**. tüm bu tanrıların yorumlandırılmaları sıkıntılıdır. zira dinleri hakkında da pek bir şey bilmiyoruz. insanları (hatta bazen özellikle çocukları) kurban verdiklerini, kimi zaman onları yediklerini biliyoruz; nitekim parçalanmış ve yanmış insan kemikleri bulunmuştur. kardeş kardeşi yer mi?

dinin sınıfsal bir etkisi olduğunu da biliyoruz. mesela, rahipler sınıfı vardı. bu rahipler çeşitli ritüeller gerçekleştirirdi ve halk da gelip bu ritüelleri izlerdi. muhtemelen kral da bir rahipti. antik kültürlerin birçoğunda olduğu gibi, rahiplerin bir tür şaman (mezoamerikan dinlerinde '**nahual**' denir) olduğu ihtimali üzerine durulur. bu şamanların ana görevi, ruhlarla iletişim kurarak toplumun yararını gözetmekti. büyük ihtimalle, halüsinojenik bitkiler kullanarak transa geçiyorlardı.

bu transla şamanlar kendilerini bir tür hayvan ruhuna (özellikle jaguarın) çevirip, mağara gibi çeşitli doğal yerleri bir kapı gibi ele alıp spiritüel bir dünyaya geçiyorlardı. mesela adak taşlarının önünde bir oyuk olurdu, mağara girişi olarak varsayılan bu oyukun içine, bazen elinde bir ip tutan küçük bir insan figürü yerleştirilirdi.

tüm bu öğelerin, şaman olan hükümdarın ruhsal dünyayla bağına sembolize ettiği düşünülür. daha önemlisi, tıpkı mezopotamyalılar ve mısırlılar gibi kozmogoni görüşleri vardı. yani, dünyanın nasıl oluştuğuna dair teorilere sahiplerdi. bu çerçevede, klasik bir şekilde evrenin üç bölgeden oluştuğunu düşünürlerdi: yer-gök-yeraltı. bu üç bölgenin her birinin bir tanrısı vardı: yer için ejder olmak, gök için yaratık kuş, sularla kaplı olan yeraltı için de yaratık balık.

sanatta figürler

heykellerin varlığından bahsetmiştim. bunların oraya buraya taşınması, amerika'da mezopotamya'daki gibi yük hayvanları bulunmadığını düşünürsek, halkın bir tür işçilik yükümlülüğüne sahip olduğuna işaret eder. taş aletlere yapılmış taş olmak heykelleri kendi içerisinde özgün ve uzaktan baktığınızda tanıyabileceğiniz bir tarza sahip değildir. ama karakterize objeler vardır tabii. bunlardan ilk akla gelenler, bir kafadan ibaret olan devasa taş heykellerdir.

özellikle geniş dudak ve burunlarıyla zencilerin karakteristik yüzlerini andıran, metrelerce yükseklikteki bu heykellerin, kralları ifade ettiği düşünülür. zencilere benzemesi gereği, eskiden olmakların afrikalı oldukları iddia edilmiştir. öteki dikkat çekici özelliklerinden biri de, kafaların bir başlıkla tasvir edilmesiydi. bu başlığın, aslen top oyunlarında(kauçuk da burada kullanılırdı) takılan bir başlık olduğu düşünülür.

heykeller için planlanan taşların geldiği yer muhtemelen tuxtla dağları'ydı, yaklaşık 100 km mesafedeydi. bu taşları, büyük ihtimalle mısırlılar gibi nehre kadar taşıyıp, nehir aracılığıyla istedikleri yere götürmüşlerdir. bir de jaguaradam şeklinde tasvir edilegelen bir bebek vardır. jaguar sembolü olmaklarda en yaygın bulunan sembollerden biridir. bunun kökensel bir mitosla ilgili olabileceği düşünülür. olmakler belki de kendilerinin bir jaguardan geldiğini düşünüyordu. zira şöyle bir inanca sahip oldukları çıkarımı yapılır: insanlık, başlangıçta dişi bir insan ve eril bir jaguarın çiftleşmesiyle ortaya çıkmıştır. başlangıçta dişi insan nasıl ortaya çıkıyor onu bilemiyorum. nasıl olursa olsun, kozmogoni ve kozmoloji belli ki olmakler için özel bir yeri vardı. baktığınızda, la venta şehri de güneşin doğuşu ve batışına göre dizayn edilmiştir.

heykeller dışında taştan ve yeşimtaşından(yeşimtaşı muhtemelen kutsal varsayılıyordu; yeşil oldukları gibi beyaz da olabiliyorlardı) yapılmış küçük figürlere, takılara ve maskelere de rastlanmıştır. tüm bunlara rağmen, dediğim gibi olmak heykelleri çeşit çeşitti ve çıplak gözle bir bütünlüğe sahip değildi. çoğu heykel insan figürüydü. ama dediğim gibi, olmak sanatı için kullanılan figürler arasında hayvanlar da vardı. çoğunlukla jaguar, bazen köpek balığı, bazen timsah, bazen de kuş-kadın. kedi de en yaygınlarından biridir, ve aklımıza mısır'ı getirir. san lorenzo'da bir sürü çıkar bu kedi figürlerinden. heykellerin bir anlamı varmışçasına gruplar halinde, bir düzenle dizilmesinden dolayı, olmaklerin heykelleri bir tür mitolojik ya da tarihsel hikaye anlatmada kullanıldıklarını düşünürüz.

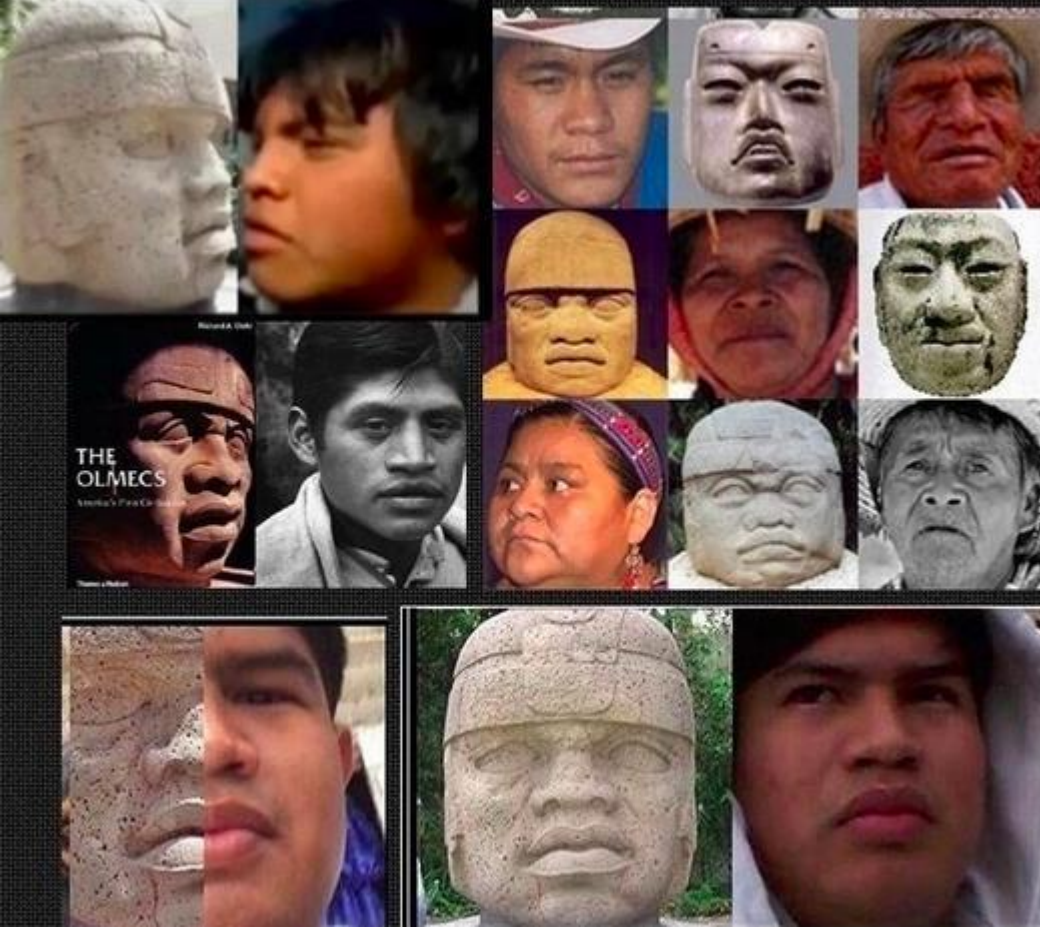
sosyal sınıflar

sınıfsal olarak, 'rahipler ve ötekiler' gibi bir ayrımın varlığı dışında, aristokrat-köylü ayrımı da yapılıyordu. seçkin kesim tepelerde kurulmuş saraylarında yaşarken, alt sınıf daha mütevazı bir yaşam sürüyordu ve onların evleri ayrı bir alanda toplanıyordu. özellikle bu, san lorenzo'da net bir şekilde gözlemlenmiştir. sınıf ayrılıklarının kökeninin ticaret geleneğinde olduğu düşünülür. olmekler ticarete meraklıydı, zamanla kimi insanlar ticarete daha fazla başarılı olmuş ve böylece zenginlikleriyle ötekilerin üzerinde üstünlük kurmuş olsalar gerek. bir başka teori de ticaret yerine tarımı ele alır, en iyi topraklara sahip olmuş gruplar ötekiler üzerinde zamanla hakimiyet kurmuştur.

teknoloji, bilim

san lorenzo'da keşfedilmiş bir başka önemli şey de teknolojiyle ilişiktir. olmeklerin, gelişmiş bir kanalizasyon sistemi vardı. sadece bu değil, dolaylı olarak su taşıma sistemleri de epey gelişkindi. dekoratif havuzlar, depolama havuzları, taze içme suları ve banyo suları için inşa edilmiş su yolları vardı. bir de, michael coe, 1960'larda san lorenzo'da yaptığı ilk kurcalamalarda, yerleşimin olduğu platonun, yani yüksek düzlüğün tepesinde yapay bir tepe olduğunu keşfetmiştir. işçiler, burayı daha da yükseltmek için yüzlerce toprak getirmiştir.

ayrıca, matematik ve astronomi bilgilerinin olduğu görülür. mesela bildiğimiz kadarıyla çizgi '5' anlamına gelirken, nokta '1' anlamına geliyordu. ama sadece bilmekle bitmiyor, teorik bir gelişkinliklerinin olduğu da görülüyor. bu, pratiğin ötesinde gelişmiş bir matematik sistemi isteyen '0' kavramına sahip olmalarından çıkarılır. ben 0 kavramının gelişmiş bir matematik sistemi istediğini sanmıyorum gerçi, zannımca 0'ın gelişmiş matematikle ilişkilendirilmesi tarihsel paralellikten doğan bir uydurma. astronomide de gezegenlerin yörüngelerini gözlemledikleri görülür, bu da ilk uygarlıkların bir klasiğidir zaten.

Günümüzde o bölgedeki insan fenotipinden yararlanarak neye benziyor olabileceklerini kestirebiliriz.

ticaret ve kaynaklar

olmekler ticaretle de epey ilgiliydi. yarattıkları kapsamlı ticaret ağları, izinin kolay kolay silinmeyeceği bir bölge kültürü yaratmıştır. ticaretin önemi, ticaret yolları üzerine denetim amaçlı askeri karakollar kurulmasına neden olmuştur; bu karakollardan en büyüğü, olmeklere ait önemli mağara resimleri barındıran guerrero ile oaxaca'yı birbirine bağlayan [chalcatzingo](#)'daydı (chalcatzingo'nun bulunduğu dağ, mezoamerikan dinlerinde insanların ilk defa ortaya çıktığı dağ olarak düşünülür). ticaret demek kültürel yayılım demektir; bu yüzden, olmeklere mezoamerikan uygarlıkların kültürel annesi denir. hem mayalarda hem de azteklerde, olmeklere dayanan kültürel öğelere rastlanır. bu yüzden, olmeklerle ilgili birçok çıkarım da, ters mühendislik gibi bir yaklaşımla, mayalar ve aztekleri yorumlayarak sağlanabilir.

sonraki uygarlıkları açıklayan en azından birkaç bir şey, olmaklerle de ilgili olmalıdır. sanatsal çalışmalarında taş ve yeşimtaşı kullanan olmakler, ticarete de lüks objeler satmak için kaynakları kontrol altına almaya çalışmıştır. bu kaynak öğeleri arasında bıçak gibi sivri şeylerin yapımında kullanılan obsidyen de vardı. bu obsidyen de guatemala dağlıklarından çıkarılıyordu. obsidyenler hassas oldukları için son derece keskin bir alete kolaylıkla şekillendirilebiliyorlardı. ticarete kullandıkları bir başka madde de demirdi, boyuna takılan aynaların yapımında kullanılırdı. bu aynalar olmak sanatında görülebilir. yeşimtaşı ve yılan taşı gibi değerli taşlar da takı yapımında kullanılır. bir ticaret merkezi olan chalcatzingo'dan çıkarılan beyaz kil ise seramik yapımı için kullanılırdı.

olmek'lerin çöküşü, epi-olmek'lerin yükselişi

olmek döneminin sonunda, yani mö 400'lerin sonunda, san lorenzo'nun geçmişteki görkemini sollamış la venta, onunla aynı kaderi paylaşarak tarihe karışmıştır. şehir bir yıkımdan geçmiş, heykeller yakılıp parçalanmıştır. bu büyük ihtimalle, san lorenzo olayında olduğu gibi, olmaklerin sonu olmamış, sadece bir göçle sonuçlanmıştır. yine de, asla la venta görkemi geri gelmemiştir. bu seferki yeni başkent tres zapotes'ti, artık olmak kültürü diyebileceğimiz bir kültür yoktu. ona benzer olan, yine de büyük değişikliklere sahip olan epi-olmek('olmek sonrası') kültürü gelmişti. bu şehir, la venta'dan 160 kilometre uzaktadır. arkeolojik olarak da çok önemli belgelere ev sahipliği yapmıştır.

mesela, [cobata head](#) adındaki en büyük kafa heykeli burada bulunmuştur, yaklaşık 3 metre boyundadır. ama en önemli buluntu, 1939'da [matthew stirling](#) tarafından bulunmuş [stela c](#) adındaki dikilitaşdır. bu dikilitaş mö 32'ya tarihlenir ve bu yönden en eski mezoamerikan yazmalarından biri ve en eski long count takvimi olarak adlandırılır. 1998 itibariyle en eski yazı, epi-olmeklere değil de bizzat olmaklere aitti ve [san andres](#)'te bulunmuştu, mö 650'lere kadar dayanır. burada bulunan silindirin, krallığa ait bir tür mühür oyma olduğu düşünülür. bir yerine bir kuş resmedilmiştir, bu kuşun ağzından, günümüzdeki çizgi romanlardaki konuşma baloncuklarını andırarak iki sembol çıkar. mayalara ait olan hiyerogliflerle karşılaştırıldığında, bu iki sembolün "[kral 3 ajaw](#)" gibi bir şey dediği ileri sürülmüştür. lakin, 2006 yılında [veracruz](#)'da bulunan bir yazıt, olmak'lerin yazı sistemlerini mö 900 civarına kadar götürmüştür. henüz bu yazıtı okuyamamış olsak da, varlığı bile heyecanlandırıcı! yok lan ne heyecanlanacağız.

olmeklere yakın olan öteki epi-olmek yazmalarını şöyle kısaca sıralayabiliriz: biri, [la mojarra](#) dikili taşıdır. bunun üzerinde iki tarih vardır: ms 143 ve ms 156. nitekim, mezoamerikan takvim sistemleri, çifte takvimden oluşuyordu; biri 365 günlük güneş takvimiye, ötekisi 260 günden oluşan kutsal takvimdi. [kaufman](#) ve [justeson](#)'un çalışmalarıyla, [la mojarra](#)'da yazılan şeyin [harvester mountain lord](#) adında bir savaşçının krallığa yükselişi olduğu keşfedilmiştir. bunlar dışında [tuxtla heykelciği](#) (ms 162), [stela 1](#) (mö 36) de kaydadeğer yazılar barındırır.

[status draft]
[nogallery]
[geotag on]
[publicize off|twitter|facebook]
[category araştırma]

[tags TARİH, Nostalji, Arkeoloji, research, ARKEOLOJİ DOSYASI, Amerika, Kıta, Şehir, Huaricanga]